

ՄԱՅԵՆԱԿՈՍԱԿԱՆ

ՔԱՆԻ ՄԻ ՆՈՐ ՀՐԱՊԵՐԱԿԱՆԻՔԻՆԷ

(Հարաւստիական)

3. Ներկայումս՝ Վանիքի եւ Մարեպոլիքի՝ արշալույսի մէջ։ Այս վերնագրով փոքրիկ թղթ-թանգրութիւն մը կայ անգղիական «Ճեմարան» թերթին մէջ՝ բնահռապէս Հ. Սէյսի գրչէն՝ որ դիտող համար չի կրնար ամենամեծ ուշադրութեան եւ հետաքրքրութեան արժանի չլլալ։ Այս այս տեղեկութիւնը, զոր ամբողջովին հոս կը գնենք թարգմանութեամբ։

«Բանասիրական մեծ նշանակութիւն ունեցող գիտ մըն է, զոր հոս կը ծանուցանեմ։ Եւ այս նուազագոյն բան մը չէ՝ բայց եթէ երկրորդական վանիքին եւ ասորեստանեան արձանագրութիւն մը Բախտաւոր գտնին եւ եգիպտական հնգթեանց պաշտօնարարն Վարիջ՝ Մ. ար Մորգան (M. de Morgan), որ իւր կենաց իսկ վտանգաւ երկու բնագրացս գաղափար-դրոշմներ առած է։ Այս բնագիրը քիչ ժամանակ յառաջ հրատարակեցան որ. Հէյլեն (Fr. Scheil) սա գրութեան մէջ՝ «Հաւաքումն աշխատսիրութեանց եգիպտական եւ Ասորեստանեան Բանասիրութեան եւ՝ Հնախառնութեան նկատմամբ» (Հրտ. ԺԿ, 3 եւ 4²)։ Սակայն իւր ուշադրութենէն վերկան է այն իրողութիւնը՝ որ ստոյգ մին միւսին թարգմանութիւնն է։

«Արձանագրութիւնը գտնուած են Բէլ-ի-շին Սիտեք կրճին մէջ կապուաբար կոթողի մ'երկու կողմը։ Վանիքին արձանագրութիւնը կրկնութիւն մըն է ուրիշ արձանագրութեան մ'որ կը գտնուի ուրիշ քարէ կոթողի վրայ Բէլ-ի-շին Ուշնէի կրճին մէջ, զոր վանայ սեպագիր արձանագրութեանց վրայ գրած Բուշաբրցոյ մէջ հրատարակած եմ (Թիւ ԾԶ)։ Եւ որովհետեւ Մորգան կը հաստատուի թէ այն կոթողը այժմ եղծուած է, նոր յորդ մը կ'առնու. նոր գաղափար-դրոշմը, որ ինձի համար առնուած էր եւ զոր տուած էի Աշմոնեան թանգարանին (Aschmolean Museum)։

«Դժբախտաբար երեք բնագիրը ալ հասուկատր եղած են հաստատուելով։ Կը կը համաձայնի այն իրողութեան հետ որ փր. Հէյլ չէ

կրցած դիտել ասորեստանեայ եւ վանիքին բնագրաց տող առ տող իրարու համապատասխանելը։ Սակայն եւ այնպէս ասորեստանեան թերթին մէջ կը տրուի վանիքին բառարանին եւ քերականութեան վրայ։ Կը ցուցնէ այսպէս որ իրաւունք ունէի վանիքին allusi բառը «բնակիչ» թարգմանելովս, ինչպէս դիտած է արդէն Տր. Հէյլ, ասորեստանեայ համապատասխանող բառն է հոս sa («վերաբերող...»)։ Միւս կողմանէ իս մասնիկը կը նշանակէ «երր», եւ ոչ «այսպէս», եւ kai մասնիկը, զոր ես («այս կամ այն») ցեղէ, կը թարգմանեի, բուն կը նշանակէ՝ «առաջի», ինչպէս nunubi բայը կը տեսնուի որ համազօր է ասորեստանեայ allik (չղաբ) բային. եւ ասեղծուած ձեացած kaiue բառը (Սէյս, Լ. 13 եւ 23) պէտք է որ նշանակէ «ընդգէմ», kai պարզապէս «գէմ», գէմք՝ ըլլալով։ Այսպէս դիտելով եւ վերլուծելով (uki մասնիկը) Khaubi («առի» կամ «գրաւեցի» աշխարհագրութեամբ) բառին տեղ ասորեստանեայ բնագրին մէջ կը գտնենք gurru գաղափարագիրը, որ միւսնոյն նշանակութիւնն ունի։

«Այս արձանագրութիւնները կանգնած է Մենուա, որ վանեան արքայութեան կ'իշխէր ուրիշորդ դարուն Կ. Բ. Ասորեստանեայ թարգմանութիւնը կը ցուցնէ որ Ասորեստանեայ Mutsatsir կոչած քաղաքը Բէլ-ի-շին Սիտեքի կրճին սահմանաց շատ մօտ էր։ Վանիքին մէջ այս քաղաքը կը կոչուի «քաղաք Արգինիսի», (այսինքն «Արեւգից»)։ Բնասի կը հետեցնենք մ' Mutsatsir զուտ ասորեստանեայ անուն մըն էր, որ կը նշանակէր «Օձեւք», (տեղ մ'ուստի օձեր կ'իլեն)։ Mutsatsirի վերջին թագաւորին կնիքը կը յիշեցնէր qtsir կամ «օձ» (տես Սէյս, ԾԵ)։ Պէտք եմ աւելցնել որ վանիքին բնագիրը կ'աւանդէ վանայ հնագոյն մէկ արքային, որ այլուստ անծանօթ է, եւ որ կը կոչուի եղեր («Ս-ը») ԳՐԱՊԵՐԱԿԱՆ։

Սէյսի անհարկած Բուշաբրցին է այն երկայն գրութիւնը, զոր հրատարակած է ասէի իր 12 արար յառաջ՝ Լոնտոնի Ասիական Վերականգնման Ուսումնասիրութիւն մէջ։ Այժմ նոր գրութիւն մ'ալ լոյս տեսած է նոյն թերթին մէջ դարձեալ Սէյս բնագիրագիրին գրչէն՝ որ կը լրացնէ իւր վերոյիշեալ աշխատսիրութիւնը։

1 A. H. Sayce, A bilingual Vanic and Assyrian Inscription: The Academy (London, 1893, August 3) New Issue Nr. 1109. Հաստատուի իր «Թեքստիկ» հրատարակած է եւ իւր թանգրիկը կ'է «Եւր. ժն 26, 1893» որու ալ Queen's College յօդոշորու։

2 Recueil de Travaux relatifs à la Philologie et à l'Archéologie égyptiennes et assyriennes. XIV, 5, 4.

3 Sayce, The Cuneiform Inscriptions of Van, deciphered and translated; Journal of the Royal Asiatic Society, London, Series, XIV (1892) p. 371-732. Այս գրութիւնը շատոց պարտաւ ունէիք թարգմանած հրատարակութեան համար, բայց քայծմ անկարելի եղաւ։

4 Sayce, The Vanic Inscriptions of Van: J R A S, 1893, p. 1-59.

Ասոր վրայ այլուր կը խօսիր: Այդէտով իրաւամբ նշանաւոր գիւտ մըն է Բէլ-ի-շինի երկրեզու կողմովը, որուն գիտէ թերեւս յայտնիքն ուրիշներ: Անեան բնութագրութեան մեկնութիւնն ասով վճռական քայլ մ'ալ կ'առնու. որ կը կնքէ Կիւսարի առաջին յաջող քայլն եւ անոր հետեւողաց քննութիւնը:

4. «Հայ Եկեղեցի» — Այս վերնագրին ներքեւ երկար հատուած մ'առնիր առջեւնիս տարիներէ ի վեր Բրիտանիա բնակող գերմանացի գիտնական եկեղեցականէ մը: Գիմմելման 1893ին գրած էր «Գունական եկեղեցւոյ աստուածեղէն պաշտաման» վրայ¹. այժմ կը սկսի նոյն քննութեան կցել ուրիշ մ'որ հայ եկեղեցւոյ պաշտամանը վրայ պիտի խօսի: Այժմ լոյս է տեսած տակաւին գրութեան բուն մասն, այլ անոր՝ այսպէս ըսենք՝ նախապատրաստական առաջին մասն, որ կը խօսի հայ եկեղեցւոյ վրայ ընդհանրագոյն: Առաջին յօդուածս լոյս տեսած է «Իրլանդական եկեղեցական ցեղեկատու» թերթին մէջ ոչ շատ ժամանակ յաւաք:

Մեր ընթերցողաց թերեւս ծանօթ չըլլայ որ Գիմմելման անհմուտ չէ բոլորովին հայերէն լեզուի, զոր սորվել պէտք տեսած է իւր քննութեանց համար: Ինքն իսկ կը խոստովանի որ երբ իւր մտաց մէջ գաղափար մը ծագեցաւ հայ եկեղեցւոյ գրող վրայ գրել, սա նախնական տեղեկութիւնքն ունէր միայն. նախ թէ «Հարական» անուամբ բան մը կայ, եւ երկրորդ թէ հայ եկեղեցւոյ աստուածեղէն պաշտօնը կարճ է հռոմէականէն. (վերջինս ալ սխալ ըմբռնում մ'ըլլալով): Այսպէս պէտք էր իրերը բուն աղբիւրէն առնուլ, եւ նախ հայերէն լեզուն սորվել:

Այսպէս ըլլալով բուն գրութեան, առաջինկայիս վրայ երկար խօսելը պէտք չկայ: Նախապատրաստական մաս մըն է, ինչպէս ըսիր, ուր 6 էջ ներածութիւնէ մ'ետքը կու գայ ընդհանուր տեսութիւն մը հայ եկեղեցւոյ եւ հայ ազգին անցելուն վրայ. ամբողջ շատ ընդհանուր եւ հարուստ քննութեան համար մեծ արժեք չունի այս մասն. եւ սակայն գոհ չըլլալու ենք որ հայ եկեղեցւոյ անցեալն ու ներկայն ծանօթացնելու բաղձանքն ունեցած է հեղինակը: Ըստ չափաւորեալ եւ խոհեմ ոգովու են մանաւանդ վերջին էջերը՝

ուր վարդապետական քանի մը կենտրոն վրայ եղած տարաձայնութեան վրայ կը խօսուի — Երկրորդ մասին եւ բուն գրութեան վրայ կը խօսիր ժամանակին, երբ լոյս տեսնէ:

5. Արեւոյն եւեջ լուս Կոնստանտինոպոլիս. 222 յետագային: — Մեր ընթերցողաց ծանօթ հայերէնագէտ Կ. Կոնստանտինոպոլիս մէջ յօդուածը, զոր ակնարկած էր իւր վերջին թղթակցութեան մէջ², մեծ ուշադրութիւն գրաւեց եւրոպացի գիտնոց, որ բնականապէս ի կողմ ու ընդդէմ գրեցին: Այսպիսի քննադատականք մին՝ Կիւսարի գրչէն՝ թարգմանութեամբ Ժանօթացոյց Բաւմա-լեւ³, որուն թարգմանիչն էր վերջին կը յաւելու թէ Կոնստանտինոպոլիս մէջ գրութիւնը ձեռքն հասած չըլլալով, ուրիշ առթիւ կը թողու քանի մը դիտողութիւնք: Հայագէտը մեզի խաւրած էր իւր տակաւին Հայաստանական յօդուածին սրբագրութեան սխալները, — որ լոյս տեսաւ «Մեկնիչ» թերթին մէջ, 1893 տարւոյ Հոկտեմբերի թիւոյն մէջ, — բայց ցայժմ չըլլանք ծանօթացնելու զայն մեր ընթերցողաց: Գրութիւնը բուն եկեղեցական-գրական (biblie) է, ինչպէս վերնագրին արդէն կը ցուցնէ՝ «Երեսուն հեղուք Գրական արեւտարանին վերջին տասներկու համարներուն»⁴. սակայն որովհետեւ հայ մասնագէտութեան օգնութեամբ կու գէ հայագէտն իւր կարծիքն հաստատել, աւելորդ չ'ըլլար տեսնել հոս հեղինակին յայտնած կարծիքները:

Թօգտանադիրը կը սկսի անով՝ որ Մարկոսի աւետարանին այս կտորին հեղինակին նկատմամբ այլեւայլ կարծիքներ եղած են, եւ թէ ամենէն յաջողեալ գրութիւնն Մարկոսի աւետարանին նկատմամբ է Dean Burgonի մենագրութիւնը (Օքսֆորտ 1871): Արդ յիշեալ 12 համարներուն նկատմամբ սա ապացուցումներն յառաջ կը բերէ Burgon. Դ գրաւոր վերաբերող B եւ Aleph ձեռագիրը չունին աս համարները: Եւսեբիոս ալ կը վկայէ որ իւր օրերը շատ բազմաթիւ ձեռագիր օրինակաց մէջ չկային ասոնք եւ թէ Աւետարանը կ'աւարտէր «չէ երէմի» բառերով: Դար մ'ետքը գրող Վիկտոր Անտիօքացի⁵ (400—450 թ. թ.) կը հաստատէ որ ասոնք քանի մ'օրինակաց մէջ չկային, սակայն կային ճշգրտագոյն օրինակաց եւ Պաղեստինեան հնագոյն օրինակին մէջ: Վիկտոր զասոնք հարազատ կը

¹ B. Zimmermann, The divine office in the Greek Church. London 1893. 80 pp. 18 (The Month 1893, Գոթոնաւարդար):

² B. Zimmermann, The Armenian Church. (London 1894. 80 pp. 1—20). Reprinted from the «Irish Ecclesiastical Record», 1894.

³ Հմմտ. Հոկտեմ 1893, Թ. 1, էջ 18:

⁴ Գնա Բաւմալեւի 1894, Թ. 5, էջ 218—221:

⁵ C. Conybeare, Ariston, the Author of the last twelve verses of Mark: The Expositor, 1893, 7. Oct.

⁶ Հայագէտը կը յաւելու թէ Վիկտորի վկայութիւնն այնչափ զգուշ էր չէ համարել Westcott եւ Hort դիտողութիւնքն քան որչափ Dean Burgon.

Համարեր, Յետագայն յոյն օրինակք, որոց մէջ Ա, Ը, Ե, Դ մեծ երկաթագիր (գլխատառերով)՝ ձեռագիրք գրեթէ ժամանակակիցն են B եւ Aleph ձեռագիրք, ունին այս 12 համարներն եւ յաճախ կը կցեն տող մ'ալ՝ թէ անոնք հարազատ են: Սակայն ութերորդ դարու ձեռագիր մ'ալ (L) յիշեալ համարներէն յառաջ սա գիտողութիւնը կը յաւելու. εστην δε και ταυτα φερομενα μετα το εφοβουστο (այսպէս) γαρ («Ետ բառիցն ղի եբֆօֆիս աւանդեալ են եւ պայտրիկ») շին թարգմանութեանց մեծագոյն մասն այս համարներն ալ կը կցէ, բայց Մարկոսի աւետարանին հին հայերէն թարգմանութեան օրինակք չունին զատիք՝ մի միակ բացառութեամբ մ'որուն վրայ պիտի դառնանք շուտով: Ս. Հարց այս 12 համարներու՝ եթէ չուզենք ըսել՝ վաւերականութեան՝ գոնէ հնութեան ի նշմարտ խառն վկայութիւնը շատ զորաւոր են: Իրենէն ապահովապէս կոչուած է՝ զհամար 19. Պապիաս կ'արկնարկէ համար 18, թէ եւ ըլլայ այս տարակուսական՝: Յուստինոս վկայ (Պատասխանատուութիւն Ա, գլ. ԽԵ.)՝ հաւանականօրէն կ'արկնարկէ նոյն համարներուն շատերը: Բայտ Դեան Բըրցոն՝ Գ դարուն Հիպոպոլիտոս (190—227 թ. Ք.) ի վկայութիւն կը կոչէ 17 եւ 18 տողերը: Պիղատոսի Գործք (Acta), զոր Գ դարէն կը գնէ Թիշենտորֆ, ունին 15 եւ 18 տողերը. (Հմտ. Tischendorf, Evang. Apoc. 1853, p. 243 եւ 351.) Բըրցոն այս հայրախոսական ապացոյցութիւնն այսպէս կ'ամփոփէ. Բ դարու երեք Սուրբ Հարց, չորս՝ Գ դարու, վեց՝ Դ դարու եւ չորս՝ Ե դարու այս 12 համարներէն մին կամ շատերը ի վկայութիւն կը կոչեն: Այս ապացոյցամբ համոզուած եր Բըրցոն որ այն 12 համարները արգեամբք Մարկոսի աւետարանին կը վերաբերին եւ աւետարանին գրչէն են: Թիշենտորֆ եւ նորագոյն շատ մը հրատարակիչք չեն ընդունիր զանոնք, եւ Վիսթըրտ եւ Հորթ խոնջ գտն կ'ընեն այլ-եւայլ պատճառներու համար եւ ի մասնաւորի աւնոր համար ուստի համարներուն ոճը չի համաձայնիր Մարկոսի աւետարանին միւս մասերուն ոճին: Սակայն ամեն քննադատք կ'ընդունին այս համարներուն հնութիւնը՝ ըլլան Մարկոսի կամ ոչ:

1 Բըրցոն p. 22 կը գրէ թէ Անտոնիէ Է ընդդիմակռն այն եզրակացութեան որ Պապիաս Մարկոսի ժ.Ձ. 18 համարը կ'արկնարկէ, երբ Բարսաղաս կոչուած Յուստոսի նկատմամբ զարմանալի աւանդութիւն մը կը պատահէ. «Արդ զգրեալ են վասն լնորհաց Յետան մերջ Թիշենտորֆ ոչ կ'ընէ նման, Աւետարանին խոսքերը յառաջ քի բերել. Դեռտանդ արդեանիցն այն է թէ ինչպէս անոնք վերջն կ'աւանդեն: Եւ ասպիսի նշանակութիւնն վերջինքն տեսել (այսինքն Մարկ. ժ.Ձ. 18) անարկուցութեանը, Հմտ. Եւսեբ. Եփ. Գ. Գ. 20, եւ Կարք»:

Այս նախաբան տեղեկութեան վրայ պէտք ենք միայն աւելորդել որ շատ ուրիշներն ալ ի կողմն ելան այս խնդրին մէջ այն տողերուն համարադասութեան: Ուրիշ հայերէնագէտ մը (J. P. P. Martin) իւր նոր կտակարանի բնագրանիական ընդարձակ հրապարակարտութեանց մէջ, որ վիմատիպ են, առանձին հատոր մը նուիրեց այս խնդրին, եւ նաեւ այլուր (տես Revue des questions historiques, 1884, II, եւ 1885, I) ճիշդ այս համարներն յառաջ բերաւ իւրեւ օրինակ Alef եւ B ձեռագրաց գիտնոց քով ունեցած այն մեծ ճիշտութեան գէտ: Վերջապէս Ս. Հարց գրուածներէն այս մասին կոչմունքն նորէն հաւաքեց C. Taylor (նոյն Expositor թերթին մէջ, 1893, II, p. 71) եւն: Հայագէտն ասոնց Մարկոսի ըլլալը չ'ընդունիր, այլ ուրիշ հեղինակ մը կը գնէ ասոնց՝ հայ ձեռագրէ մ'առեալ, ուստի եւ կը շարունակէ հետեւեալ կերպով:

«Արդ եթէ այս համարները Մարկոսի չեն, որոնք են: Արարատայ ստորոտն Իշմի-ածնի հայրապետական մատենադարանին մէջ 1891 թ. նոյնմաստին համեմատեցն աւետարանաց ձեռագիր մը, որ կ'երեւայ թէ այս հարցման պատասխան կու տայ: Երկաթագիր օրինակ մըն է 989 թ. գրուած: Արարատայ աւել կը զարնէ երկու փղտկերայ կողերովն որ Ե կամ Ձ դարու աւանական արուեստագիտն մը գեղեցկապէս քանդակուած են: Մէջն ալ կան քանի մ'առորի նկարներ՝ Նոր կտակարանի նկարներով, որոնք Ձ դարուն սկզբէն ուշ չեն կրնար ըլլալ: Կողերն ու նկարները լուսանկար վիմատպութեամբ հրատարակեց Ստրիգոփոլի իւր մեծայարգ մենագրութեան ջո. (Վիեննա տպ. Միխիմարեանց 1892.) Այս յօդուածիս գորողը (— հայագէտս —) համեմատելէն զատ՝ ձեռագրին քանի մ'էջին ալ նոյն միջոցին լուսանկարն առած է: Արդ այս ձեռագրին մէջ Մարկոսի աւետարանը կ'աւարտի ղի եբֆօֆի բառերով: Անիկ ետքը 2 տող դատարկ միջոց թողուած է, որմէ ետքը միեւնոյն երկաթագիր գրչէն՝ բայց կարմրաւ կայ գրուած՝ «Անիտոս երէց»: Այս վերնագիրն ամբողջ լայնութեամբ առը մը բռնէ (— մատենան կրկնասիւն է գրուած —) եւ ասոր տակ կու գան յիշեալ 12 համարները միեւնոյն գրչէն, որ կը սկսին թղթին ետեւի երեսին երկրորդ սեան վարէն եւ կը շարունակուին յաջորդ թղթ-թին առաջին երեսին վրայ: Արդ այստեղ Անիտոս անունը ուրիշ բան չի կրնար ըլլալ, բայց եթէ յաւանական Անիտոս անունը — ոչ լաւ

գրուած, ինչպէս քնական է թ. գարու հայ գրչի մը: Նշոյնպէս ճշգրիտ գրուած է «Արիստին», անունը Եւսեբեայ եկեղեցական պատմութեան հայերէն թարգմանութեան մէջ, որ ասորերէնէ թարգմանուած է իւր 400ին: Եւսեբեայ Եկեղ. Պատմութեան հայ թարգմանութեան մէջ նշոյնպէս գրուած է Արիստինի Պեղացոյ անունն, եւ ուսուցչական Սանտէյ (Sanday) ինչի կը թելադրէր թէ վերջինս ըլլալու է հաւանականօրէն յիշեալ 12 համարներուն գրողը: Արիստին Պեղացի հրեայ ազգաւ քրիստոնեայ մըն էր, որ գրեց իւր 140—150ին: Ուսուցչական Սենտէյի այս կարծեաց դէմ, զոր ինքն իմիշէս վերադաս կը համարէր, յառաջ կը բերեմ սա կէտերը: 1. 140—150 տարիներու թուականը շատ ուշ է: Այս ժամանակ եղած յաւելուած մը դժուարաւ կրնար այնպէս միօրինակ կերպով գտնուիլ ամէն յոյն օրինակաց մէջ, ինչպէս կան այս 12 համարները: 2. Ուրափ գիտնէ՛ք՝ Արիստինի գրութիւնը նման չէին այն 12 համարներուն:»

Հայագէտն ասկէ ետքը սա կէտերը կը դնէ: «Այս Արիստին երեց՝ 1. կամ՝ օրինակողն է, 2. կամ՝ հայ մըն է, որ այս յաւելուածն աւետարանի յոյն կամ՝ ասորի օրինակի մը մէջ գտնելով թարգմանած ըլլայ իւր լեզուին, եւ կամ՝ 3. անունն է այն անձին, որ հեղինակ է այս 12 համարներուն: Արգ՝ ապահովագրէս չէ օրինակողն, վասն զի վերջինս ձեռագրին սկիզբն ու վերջը կը յիշէ իւր անունը գրելով՝ «Տեսուն Ստեփաննոսի է սուրբ աւետարանս: Յովհաննէս գրեցի, յիշեցէք:», — 2. Դժուարաւ թարգմանիչն է այս սողերուն, վասն զի Արիստին կամ Արիստինոն հայկական անունն չէ եւ Ս. Գրոց հայ թարգմանութեան մէջ ամենեւին սովորական չէ թարգմանչին իւր անունը տեղ մ'անգամ յիշելը, եւ եթէ ըլլար ալ այնպէս՝ թարգմանուած կտորին վերջը պէտք էր գրուիլ անունը եւ ոչ սկիզբը, եւ ոչ ալ պէտք էր այն աստիս սեռական հոլովը գործածուիլ: Արիստին անունը հայ պատմութեան մէջ երբեք չի յիշուիր, եւ ոչ ալ քրիստոնեայ՝ մասնաւորութեան մէջ այլուր, բայց Աւետար. Եկղ. Պատմ. Գ: — 3. Պէտք է ընդունիլ երրորդ ենթադրութիւնը: Ասով միայն կը մեկնուի. «... երիցու», սեռականը — *πρεσβυτέρου*. Բ. «Աբի-դի-բեյ-դի» գրուած է երկաթ թափի գլխաւորելով կարմրուաւ, ճիշդ ինչպէս են Մարտի, Մարտի, Ղաւթուս եւ Բազման-խորագրերն այս աւետարանին մէջ իւրաքանչիւր աւետարանին գլուխը:»

«Արգ, — կը քննէ հայագէտն, — պէտք ենք հետեւեցնել որ այս 12 համարներուն թարգմանիչը յոյն կամ՝ ասորի ձեռագիր մ'ունէր առձեռն, ուր այս համարները սա խորագիրը կը կրէին՝ *Ἀριστιανὸς πρεσβυτέρου* (= Աբի-դի-բեյ-դի) կը մնայ ինչոր մը. երբ թարգմանուած են այս 12 համարները: Թ. եւ Թ.Ա. դարերու երկաթագիր հայ ձեռագրաց մեծագոյն մասին մէջ չկան ասոնք: Բայց ոճոյ կողմանէ շատ լաւ կը համահայնին հայերէն աւետարանաց միւս մասերուն հետ, որ մինչեւ Ե. դարու սկիզբը կ'ընէին հնութեամբ, Սաղայն կրնայ յետեւագոյն ժամանակի թարգմանիչ մ'ալ որ հմուտ էր Ս. Գրոց, թարգմանած ըլլալ զանոնք Տնոց ոճոյն համեմատ: Յետեւագոյն ժամանակի յոյն չար մը կ'ասանդէ՛ թէ չարք այս համարներն ունէին նախնաբար իրենց թարգմանութեան մէջ, բայց յետոյ դուրս ձգեցին: Ասով կրնայ մեկնուիլ այն կէտն որ ասոնք յետեւագոյն ժամանակի քանի մը ձեռագրաց մէջ ալ կան ճիշտ այն թարգմանութեամբ, որ կայ Էջմիածնի յիշեալ օրինակին մէջ: Թերեւս հայ գրչագիրը դուրս կը թողուին զանոնք անոր համար որ ասոնց սկիզբը կար վերոյիշեալ Արիստին երիցու խորագիրը, — վերջին կարծիքն է անշուշտ միակ ուղիղը: Այս սողերուն լեզուն բնիկ մետրոպեան է, եւ որեւէ նշան չկայ ընդունելու որ Մարկոսի աւետարանի հայ թարգմանչին գրչէն չըլլայ: Ե. դարուն է յամենայն դէպս: Յայս վայր բառ առ բառ բերիմք հայագիտին կարծիքները: Ետեւորդ մասերը զուտ եկեղեցական-գրական են, վասն զի Արիստին անձին, անոր հեղինակը ըլլալուն կամ ոչ՝ եւ ասոր յարակից նիւթոց վրայ են: Ուստի համառօտիւ միայն կը յիշենք այս մասին վրայ հայագիտին կարծիքները:

Առաջին խնդրին մասին, այն թէ ո՛վ էր Արիստինոն, սա կարծիքը կը կայանէ հայագէտը. Արիստինոն այն անձն է, որ կը յիշուի Եւսեբեայ քով (Եկղ. Պատմ. Գ. 12), ուր Եւսեբիոս Պապիասայ սա խօսքը յառաջ կը բերէ. «... զգանս երիցանցն հաստատեալ կընէի եւ եթէ Արդէաս զմեզ ասաց, կամ Պարոս զմեզ ասէ, կամ թէ զմեզ փոխկայսն . . . կամ մի այլոց յաշակերտաց անոր Յեռան մեջը, կամ թէ զմեզ Աբի-դի-բեյ-դի երիցունը:», քիչ մ'եղան ալ կ'ըսէ Եւսեբիոս. «Սոյն իսկ այս Պապիայ որ այժմ ցուցաբ վասն նորա, խոստովան լինի թէ զգանս առաքելոցն յայնցանէ որ մերձաւորք էին նոցա՝ ընկալաւ Աբի-դի-բեյ-դի եւ յերիցուէ Բոհաննէ զի

ասաց եթէ ինքն ի նոցանէ լուաւ, եւ բազում անգամ յանուն նոցա յիշատակէ զնոսա, եւ ի գիրս իւր եգ զտուռութիւն զոր ընկալաւ ի նոցանէ: Եւսերիստ կը յիշէ վերջապէս թէ Պապիաս «դարեմալ ալլ միւս եւս պատմելիս պատմեմ վասն Յոստոսիայ, այն որ կոչեցաւ որդի միսիմաթիւսէն, զի արքա, սակ, գեղց մահու, եւ վասն շնորհաց Տեառն մերոյ փեսա ինչ ոչ եղևս նմա», Հայագէտը հոս սա կարեւոր դիտողութիւն կը կցէ թէ Եւսերեայ եկղ. պատմութեան Ռուփինոսի ձեռքը լատիններէն թարգմանութիւն մէկ ձեռագրին մէջ, որ ԺԳ դարէն է Պոսթիան գրատան մէջ, այս պատմութեան գիտմացը լուսանցքի վրայ գրուած է Արիստոնի առաւել, (p. 136, 31.): որմէ կը տեսնուի որ Ռուփինոսի մեկնելէն պիտի պատմութիւնը Արիստոնի կ'ընծայէր: Քիչ մ'եղան Եւսերիստ յիշելով զԻրենէս որ Պապիասէն առած է ուրիշ շատերուն հետ Հազարամեակի վարդապետութիւնը, կը յաւելու «Եւ դարձեալ ես նա (Պապիաս) գրով զայլ պատմութիւն (ժողովրդէ) Տեառն զբանս Արիստոնի, զոր յիշեցանք, որպէս եւ զաւանդութիւնս (պարածսէս) Յովհաննու երկցու: Այս ամէնէն կը հետեցընէ հայագէտը սակետերը: 1. Արիստոն աշակերտ Տեառն (μαθητής του Κυρίου) էր. բայց միտ գրուի որ թէ լատին եւ թէ հայ թարգմանութիւնը (երկուքն ալ 400ի ժամանակներէն, եւ հայն աւսորի թարգմանութենէ մըն է) կ'երեւայ թէ չունին «Տեառն» բառը: 2. Արիստոն ընտանի (γυνώμενος) եւ ընկերակից (παράχολουθηχός) էր Ս. Աւագերից: 3. Արիստոն կամ գրած կամ աւանդած էր բերանացի զԳործութիւնն քանից Տեառն (ժողովրդէս տօն տօն Κυρίου λόγων) 4. Պապիաս առ պատմութիւնը գրած էր իւր սա գրոց մէջ՝ «Մեթոն-մեթոն քանից գեղեցեալեաց» (λόγων κυριακών ἐξήγησιν) յաճախ յիշելով զԱրիստոն իրեւ աղբիւր իւր տեղեկութեանց:

Ասկէ կ'անցնի հայագէտն բուն խնդրին թէ վերոյիշեալ 12 համարներն ե՞ն արդեօք Արիստոնի գրչէն կամ գոնէ անոր մերնէն ելած. եւ առ այս կը բերի Ղևոնդոսի եւ Հովթի այն կարծիքը՝ թէ ասոնք գրուած ըլլալու են այն ժամանակ երբ ընտանացի աւետարանի ձեռք տակաւին սովորական էին, եւ թէ կարելի է եմթարդել որ աւետարանին բուն վերաւարութիւնը շատ հին ժամանակ ինկած ըլլալով՝ գրիչ մ'ուղած ըլլալ լրացընել երկրորդական աղբիւրէ մը, եւն: Արգ, կը յաւելու հայագէտն, այս ենթադրութեանց շատ լաւ կը համաձայնի այն կարծիքը թէ

Արիստոն՝ Պապիասայ վարդապետն՝ ըլլալ հեղինակ այս համարներուն, եւ միայն սա գիտարութիւնը կը մնայ՝ որ Եւսերիստ յուշարէնը զԱրիստոն չ'անուաներ Երեց, ինչպէս կ'անուանէ զԹովհաննէս, բայց ասոր փոխարէն հայ թարգմանութիւնը «Արիստոն եւ Յովհան երկցուքն» կ'ըսէ, եւ թէ «Երեց» ուրիշ իմաստով ալ կրնայ առնուիլ: Այս առթիւն կը յիշէ Յովհաննէս՝ ռուսացիին Քաղեղեոսի՝ վկայաբանութիւնը, որ կը գտնուի յուշարէն եւ հայերէն:

Եթէ, կը յաւելու հայագէտը, կ'ընդունի որ Արիստոն ըլլալ յիշեալ համարներուն հեղինակը, երկու դեպք կարելի է այն տեսն. 1. «կամ» Պապիաս իւր Մեթոն-մեթոն մէջ ունէր մէկ կամ շատ գրուներ, որ Արիստոն (Αριστωνος) խորագիրը կը կրէին, եւ որոց մին էին կամ միշտ մէջ կային այն 12 համարները, եւ մէկը, թերեւս ինքն իսկ Պապիաս, զասոնք առաւ եւ ասոնմով լրացուց աւետարանի — Երբ եւ ինչպէս՝ չ'ենք գիտեր — կրճատուած վերջաւորութիւնը. կամ 2. Պապիաս չէ եղած այս ամէնուն միշտորդ, ալ ասոնք առնուած են Արիստոնէն գրուած մէկ անկախ պատմութեան մէջն: Եւսերիստ Արիստոնի ժողովրդէս (պատմութիւնը) կը հակադրէ Յովհաննու երկցու Աշակերտ-մեթոն (պարածսէս): 2-րդ կրնար թէ Եւսերիցները որ Արիստոն գրած ըլլալ Յիսուսի գործոց եւ բանից Գործութիւնն մը: Եթէ այսպէս է, կրնայ հրատարակիչ կամ գրիչ մը Արիստոնի երկայն պատմութիւնէն ընտրած ըլլալ այն համարներն եւ գրած իրր վերաւարութիւն թիւն Մարգարէ աւետարանին, այնու որ կ'իմանար թէ աւետարանը յանկարծ ու կրճատ կերպով կը դադրի «չէ եմթեմ» բառերով: Մասնաւոր թէ Ղուկասու մէկ խօսքն ալ ի հաստատութիւն իւր կարծեաց յառաջ կը բերէ հայագէտը կցելով թէ «Եւսեւ Ղուկասու (Ս. 1—3) խօսքերը կը սակայն զմեզ այսպիսի մեկնութիւն մը տալու Արիստոնի Պապիս-մեթոն (ժողովրդէս), վասն զի կ'ըսէ Ղուկաս. «Քանզի բառով յոյս-բոյն վերադառնալ կարգել զԳործութիւն (ժողովրդէս) միայն իրացն հաստատելոց ի մեզ, որպէս աւանդեցին մեզ, որ ի սկզբանէ ակնատեալք եւ սպասաւորք եղին բանին: — Ասոր կը համաձայնի, կ'ըսէ հայագէտն, նաեւ այն որ Իրենէս է այն մի միակ Հայրն Բ գրաւու, որուն յայտնապէս ձեռքով էր Մարկոսի աւետարանին վերջաւորութիւն. իսկ Իրենէսու յատուկ աղբիւր ունէր Պապիասայ հետ. ուստի եթէ այն վերջաւորութիւնը Պապիասայ ջրանէն աւելցուած

էր, իրենէս մի միակ Ս. Հայրն է որ ունէր Մարկոսի աւետարանէն օրինակ մ'այս վերջաւորութեան: Վերջապէս եթէ Արիստոն աշակերտ էր Տեսուն կամ նաեւ աշակերտ կամ՝ ընկեր Առաքելոց, պաղեստինացի մըն էր ապահովագետ, որ շատ լաւ կը համաձայնէր այն կէտին հետ թէ Մարկոսի աւետարանին Պաղեստինեան հետադէպ օրինակն ունէր այս 12 համարները:

Այս կարգի մէկ երկու կէտ ալ շոշափելով՝ կը դառնայ հայագետը հայերէն ընագրին, եւ կը գրէ հետեւեալը: «Կը ծնայ խոզիկ մը: Ուսկից առած է Յովհաննէս հայ գրիչը՝ որ էջմիածնի աւետարանը գրած է 989ին, այս 12 համարները: Վասն զի՝ որչափ ինծի ծանօթ է՝ չկան ասոնք 1100 էն յաւաք որեւիցէ հայերէն օրինակի մը մէջ: Հաւանական է որ թարգմանուած ըլլան (կ'ըսէ հայագետն,) հնագոյն ասորի օրինակէ՝ սա պատճառներուս համար: Գիտենք որ Յովհաննէս գրիչներէն այնպիսի հնութեամբ ասորի օրինակ մը, քանի որ էջմիածնի աւետարանին սկիզբն ու վերջը դրուած են քանի մ'ասորի նկարներ՝ որ հնութեամբ գտնէ Զ դարուն սկիզբը կը հասնին: Այս նկարներուն մին օրինակած է կոշտ կերպով Յովհաննէս իւր ընագրին մէջ, անոր համար դատարկ տեղ թողուցած ըլլալով յառաջունէ՝ գրելով ժամանակ: Միւս կողմանէ այս նկարը շատ լաւ կրնան վերաբերիլ այն հայերէն «հաւատարիմ եւ տոյգ» օրինակին, որմէ գաղափարած է ինքն, ինչպէս ինքն իսկ կ'ըսէ: Այն գաղափարը կրնար ունենալ եւ հաւանականագոյն ունէր արդէն այս 12 համարները եւ անոր խորագիրն եւ պէտք է որ Ե կամ Զ դարու օրինակ մ'եղած ըլլայ: — 2. Ἀριστοῦν անուան Արիստոն տառագործութիւնն ճիշդ այնպէս է՝ ինչպէս եղած է ասորիներէն ի հայ թարգմանուած Եւսեբեայ Եկեղ. Պատմութեան մէջ: Երանարէն թարգմանելու առնն նկարներ է որ թարգմանիչը զանց առած ըլլար ի ձայնաւորն օրինակն եւ ոչ ալ զոր տառագրաբէրն, այլ ոչ կամ ուրիշ, ինչպէս է հայ թարգմանաց հաստատուն եւ ծանուցեալ սովորութիւնն: — 3. Համար 10 եւ 17 եղակի յարաբերական դերանունն յոգնաբի բայ տրուած է:՝ Ասիկայ ասորականութիւն մըն է. բայց որովհետեւ յաճախ կը հանդիպի նաեւ յունարէն եղած թարգմանութեանց մէջ, շատ ծանրալիքութիւն դնելու չէ ասոր վրայ: Աւելի կա-

րեւոր է յարաբերական դերանունն անսովոր գործածութիւնը 14 համարին մէջ, որ թերեւս ասորի ընագրէն է, բայց ասոր վրայ զատաստան ընել չեմ կրնար ասորագետ դըլլալով: Ուստի բաւական պատճառ կայ ընդունելու որ այս 12 համարները թարգմանուած են ասորիներէն ընագրէ մը որ մինչեւ իբր 500ի ժամանակները կը հասնէր հնութեան: Եւսեբեայն է որ ասորի ձեռագրի մը մէջ ալ գտնուին Արիստոնի ընծայուած այս համարները:»

Վերջին կէտիս նկատմամբ կը կրկնեմ որ չենք տարակուսիր այս համարներուն ալ Ե դարու թարգմանութեան մաս ըլլալուն: Սակայն ասորի ընագրէ մ'ըլլալը կրնայ շատ լաւ ըլլալ, եւ այն առնն — եթէ չկային արդեամբք հայ թարգմանաց յոյն օրինակին մէջ, որուն համեմատ սրբագրեցին ասորիներէն եղած նախնական թարգմանութիւնը, — ճիշդորէ մ'ալ կ'ունենանք այն նախնական թարգմանութեան, որմէ էր նաեւ կործանացոյց Գ թուղին, ինչպէս ցուցցուց հայագետն Գէթթիէր:

Աւելի ետքը կը համեմատէ հայերէնագետը յիշեալ տողերուն հայերէն ընագիրը յունարէնին հետ եւ կը նշանակէ բազմաթիւ բայց անկարելի տարբերութիւնք: Ի վերջոյ կը մտնէ թէ ինչպէս կարելի է որ Արիստոն երիցու անունը չի գրուիլ շատ օրինակաց մէջ, որոնք նաեւ բոլորովին զուրս կը թողուն այն համարները: Այս պարագան կրնայ մեկնուիլ անով որ գրիչք տեսնելով Արիստոնի անունը, վարանած են օրինակելու, վասն զի աւետարանի մաս չէին համարիր. բայց որովհետեւ Մարկոսի աւետարանի վերջն ասով կրճատ էր ծնար, սխալ մը դատարկ կը թողուն, որ յետագայք երբ գտնեն վերջաւորութիւնն՝ օրինակեն: Պէտք է միտ դնել, կը յաւելու, որ նաեւ հայերէն ձեռագիրք, երբ օրինակած ունենան անգամ այն համարներն, անցմէ յառաջ «կատարեցաւ աւետարան Մարկոսի, կը գրեն եւ անըզպէս մը դատարկ թողէ ետքը կը կցեն 9—20 համարները: Հայագետը կը վերջացնէ այսպէս: «Ըստ այսմ մեր նոր ապացուցման արդիւնն ան կ'ըլլայ որ այս 12 համարներն, եթէ չըլլան Մարկոսի, գտնէ այնպիսի հեղինակի մըն են, որ

1 Հմտ. 14 «Երթեալ պատմաց այնոցիկ, որ ընդ նմա ինչ» 16 «Նշանք այնոցիկ որ հաւատանն» 18 «Ուրեք կէտ ըսելով, ինչպէս գիտած է արդէն հայագետն, որ — որչա ասորական է:

1 Հմտ. 14. «Եւ թիշմանեաց զանհաւատութիւն նոցա, եւ զխտաբարութիւն. զի որ երկուցուս նոցա յարուցեալ ի մեկոց եւ նոցա ոչ հաւատային, չու տուգիւս անսովոր է «Կոր եւ կրնայ ասորիցի հետեւութիւնը ըստ, որ կ'ըսէ: «Զի նոցա որ պիտի լինէ, զի յարեալ» ոչ հաւատաւորի, Յոյսեան է որ ասորիք «Կոր» է. «Եւ, փոխադի նախորդը կը բացատրէ. հայն յամենայն գէպ յալով թարգմանած չէ:

ըստ Պապիասայ՝ «աշխիւր Գեորգ» էր, Ըստ
բախտի ուրեմն մեր գտած «Արեւոյն երկնայ»,
խորագրովը նշանաւոր Հաստատութիւն մը կ'ըլ-
լայ Եւսեբիոսի՝ Պապիասայ վրայ գրած գլխուն
եւ անոր Պապիասէն ըրած կողմանց: Ասպիսի
Հաստատութիւն մը կը քաջալերէ զմեզ մտա-
հանալու Պապիասայ չորս աւետարանաց գրուե-
լու կերպին եւ. անկող Հեղինակաց վրայ տուած
տեղեկութեանց: «— Քանի մը կէտերուն վրայ որ
զուտ գրական (biblique) խնդիրներ են, աւելի
խափել Հոս մեր նպատակէն դուրս է:

Ի վերջոյ աւելցնենք որ Հայագէտս մա-
տերս Տրատարական է բաւական ստուար մա-
տեան մ'որ կը բովանդակէ Հայերէն շատ մը
վկայաբանութեանց անգրիւնդներ թարգմանու-
թիւններ, եւ յօդուած մ'ալ Արիստիդէսի Հայ
աստիճապութեան մէջ ունեցած գրից վրայ:
Ատոնց վրայ Հոս չենք խոսիլ՝ առձեռն չունենա-
լով պիտի գտնուէր,՝ ուստի ուրիշ առթիւ կը թո-
ղուէր: Կցենք Հոս որ Արիստիդէսի եւ Եզնկայ
աղբերակն վրայ գրած է յօդուած մ'ալ Հայա-
գէտն Ֆելթթերը,¹ ծանօթացնելով թերթիս
մէջ Վ. Հ. Գրիգորիս Վրդ-Ի Եզնկայ վրայ
գրածները: Զայս ալ անցողակի միայն կը յիշենք
Հոս. ամբողջական Հաստուածը գրած ենք (Հտծ.
ԺԳ) Ֆելթթերի Հայկական աշխատարկութեանց
մէջ, որ ի մի հաւաքուած եւ թարգմանուած
լըստ տեսան այս օրերս:²

(Հորանս-իւն):

Հ. Ե. Յ.

Ն Կ Ա Ր Զ Ա Վ Ա Ն

ԳՈՅՆԵՐՈՒ ԲՈՂՈՒՐՈՒԹՅՈՒՆՆ ԸՍՏ ՀՆՈՑ

Պր. Ս. ԱՆԻՇԵԱՆԻ քով կայ բոլորգիր ծնողքի մը
կորստը ազատած մը միմա թուղթը, որ մ'աւանդէ նկար-
չական զոյնքով ճաղազորութեան ծղանկալը: Սյուտով կը
նշատարալինց ամենայն ճշդութեամբ: Խմբ:

... որ է թանի անձողն որպէս արկանես ի
Ժանգաւուն. թող որ հանգչի կոեզ արկ եւ գրէ:
Զառակն աղայ. կաղնի մոխրի ջրովն որպէս զն-
ջուփն լուայ քաղցր ջրով. կոեզ արկ եւ գրէ:
Զուկի զառակն աղա լաւ մանր, գեղնախուկ
խառնէ եւ գրէ: Զսիւիկուն ձուի գեղնուցով

¹ Զատնք Տարեւադի միայն կրցանք տեսնել զիս-
նականի մը քով:

² P. Vetter, Aristides-Citate in der armenischen
Litteratur: Theologische Quartalschrift (Tübingen) 1894,
IV, p. 522-539.

³ Հայկական աշխատարկութեանց Ֆելթթերի, Վիսն.
(այս. Միւրիթ. 1895 թ. 202 էջ.) Վրդ. Մատենագրութեան խել:

յարդ. կոեզ արկ եւ գրէ: Առ զափրան եւ թրջէ.
եւ կտառով քամէ. առ զլուրն ու դեր ի կրակն
որ փոքր մի թանձրանայ. կոեզ արկ եւ գրէ:
Զտաշիղ զառակն խառնէ ի զնջուփն արկն է:
Ճընիւրակն որ է քար զառակն. աղայ նարնջն է:

Վրաս կանոնը ղեղարդաց:

Առ զառակն ի հաւանն լեւծ մանր, եւ աղայ
ի վերայ մարմար սալի. եւ զլեզակն քիչ քիչ ի
վերայ ած. եւ զսամոյն նոան ջրով արորէ, յարդ
եւ գրէ: Առ զազնիւ Ժանգաւուն եւ զափրան քաց-
նով թրջէ. եւ այն քացնովն աղայ. ձուի գեղ-
նուցով խառնէ եւ գրէ: ԶԺանգաւուն քացնով եւ
կոիզաջրով յարդ, եւ սակաւ մի պախրի լեղի եւ
զափրան քիչ լեւծ եւ խառնէ եւ գրէ: Առ ձուի
գեղնուց եւ գեղնի արջասպանուր եւ Ժանգաւո.
յամեն մէկէ մանն մի եւ դիր յարեւն որ չորանայ.
կոիզով յարդ եւ գրէ: Զսպիտաւն ի կանանչն
խառնէ լաւ է. կոեզ արկ եւ գրէ: Զկանանչն ու
զսպիտաւն ու զազնուրդն խառնէ շինի է:
ԶԺանգաւուն ու սպիտաւն խառնէ շինի է. արկ
քացան եւ սմիղաւուր յարդ եւ լեղակ երես դիր:

Վրաս լալի գոռն ղեղարդաց:

Երբդան փայտն որ է պաղամն առ եւ լաւ
մանրէ որպէս թարրի եւ եփէ ջրով որ . դ. մեկ.
մընայ. սակաւ կիր ձրգէ. կոեզ արկ: Դարձեալ
զորդան փայտնեփէ քաջ. բարակ եւ կամ կալէ
քար. արկ ի թիւս սամոյով բան արայ: Առ
տաճիկ լեղակ . մէջափ. եւ. թ. չափ որդան փայտ
մանրէ որպէս ծարիր. եւ ջուր արկ . ք. աւր յա-
րեւն դիր. կոեզ արկ եւ գրէ: Առ չորս չափ
գիւթոր. եւ չորս չափ կարմիր գինի. եռացոյ. եւ
. է. աւր թաղէ լաւ լինի: Առ գինի . գ. չափ.
գղձոր . գ. չափ. տաւրուն . ա. չափ ի միասին
եփէ. կոիզէ եւ գրէ: Զտաւրուն կեղեւէ եւ աղայ
լաւ եւ կարմիր գինով եփէ քաջ. լեղակ խառնէ
քամէ կոեզ արկ եւ գրէ:

Նոնպէս Պր. Ս. ԱՆԻՇԵԱՆԻ ուրիշ մէկ նման
ծնողքին մէջ, ուր կան այլեւայլ զարդագրերու ժողո-
վածոյք, կայ նետմիայն գրուած:

յոջ լըզն. կնն-գիւ. կրմի. ճնրկ: այս . դ. դեղս
սեկոյ աստառ է քանի զլուրփն շատ աղա հան
որ քարին քարն չհասնի որ դոյն չաւերէ լաւ է:

